

پویش نه دوره انتخابات ریاست جمهوری با تأکید بر دوره نهم مطالعه موردی: خراسان جنوبی

دکتر زهرا پیشگاهی فرد

استادیار دانشگاه تهران

عمران راستی

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران

چکیده

مشارکت مردم در انتخابات نشانه‌ای از علاقه ملت به حفظ و تداوم سرزمین، تحکیم حاکمیت موجود و باور آن‌ها به اثر رأی و اندیشه خود بر تصمیمات ملی است. کشورهای دموکراتیک انتخابات را عالی‌ترین جلوه مشارکت مردمی دانسته و متناسب با میزان مشارکت مردم در سرنوشت خود، میزان استحکام پایه‌های دموکراسی را در آن کشور اعلام می‌کنند. نظام جمهوری اسلامی ایران که مبانی آن آمیزه‌ای از قوانین حکومت‌های دموکراتیک و قوانین متقن در اندیشه‌های دینی-اسلامی است، بر هر نوع مشارکت مردم در سرنوشت ملی از جمله انتخابات تأکید داشته و آن را جلوه‌ای از اعتماد مردم نسبت به کارگزاران کشور عنوان می‌کند. انتخابات ریاست جمهوری در ایران به‌عنوان یکی از چهار دسته انتخابات دوره‌ای کشور، پر جلوه‌ترین چشم‌انداز از مشارکت سیاسی مردم است که بیشترین تعداد و درصد مشارکت‌کننده را نسبت به سایر انتخابات داشته است. آنچه به این انتخابات در عرصه سرزمین ملی معنا می‌دهد، وجوه تمایزها و تشابهاتی است که از پشت عینک جغرافیای انتخابات قابل رؤیت است. مقاله حاضر مستخرج از تحقیقی است که حاصل پویش نه دوره انتخابات ریاست جمهوری در استان خراسان جنوبی می‌باشد که با هدف بررسی و تشریح وجوه تمایز و تشابه میزان مشارکت و نحوه آن و چگونگی و چرایی رفتار انتخاباتی مردم در حوزه‌های مختلف این استان صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: همگرایی، واگرایی، مناطق حاشیه‌ای، روند مشارکت، میزان مشارکت، جناح‌های سیاسی، اصولگرا، اصلاح طلب.

مقدمه

انتخابات یکی از مسایل مطرح در جغرافیای سیاسی است که تحت عنوان جغرافیای انتخابات مورد بررسی قرار می‌گیرد. جغرافیای انتخابات اولین بار در سال ۱۹۱۳ توسط دانشمند فرانسوی اندره زیگفرید مطرح شد. (پیشگاهی فرد، ۱۳۷۴، ص ۴۳) و از عمر آن در جهان بیش از نود سال می‌گذرد. (حافظ نیا، کاویانی راد، ۱۳۸۳، ص ۲۱۷) جغرافیای انتخابات به جنبه‌های جغرافیایی انتخابات، همه پرسی‌ها، سازماندهی آن‌ها و به‌ویژه نتایج آن‌ها و (همچنین جنبه‌های مشابه نظرسنجی‌ها که غالباً در قلمرو جغرافیای انتخاباتی گنجانده می‌شود) می‌پردازد. (مویر، ۱۳۷۹، ص ۲۵۵) همچنین مسؤلیت تشریح الگوی آرای داده شده در انتخابات و همه پرسی و توجیه پیدایش چنین الگویی به عهده جغرافیدانان سیاسی است. (پرسکات، ۱۳۵۸، ص ۸۱)

جغرافیای انتخابات می‌تواند به احزاب و کاندیداها در شناسایی مناطقی که در آن اقبال بیشتر یا کمتری در کسب آرا دارند کمک کند. به‌عنوان مثال: نگاهی به نقشه آمریکا نشان می‌دهد که طرفداران جمهوری خواهان (بوش) در بخش مرکزی این کشور قرار دارند که به آن سرزمین مردم وظیفه شناس می‌گویند. و طرفداران دموکرات‌ها در غرب مرکزی صنعتی و ایالت‌های ساحلی غیر مذهبی قرار دارند. حومه‌های شهری پر جمعیت شمال شرقی و جنوبی کالیفرنیا هم طرفدار دموکرات‌ها هستند. (پیشگاهی فرد، ۱۳۸۰، ص ۸۶)

اصولاً دموکراسی و انتخابات از آن روی در مباحث جغرافیای سیاسی می‌گنجد که به اصل جدایی ناپذیری سه پدیده یا عنصر تشکیل دهنده کشور، یعنی «ملت»، «حکومت» و «سرزمین» مربوط می‌شود. اصل جدایی ناپذیری مثلث، ملت، حکومت و سرزمین ناشی از رابطه‌ای است که اراده ملت را به حکومت جهت اداره سرزمین منتقل می‌سازد و در همان حال جدایی ناپذیری سه عنصر ملت، حکومت و سرزمین را واقعیت می‌بخشد. (مجتهد زاده، ۱۳۸۱، ص ۸۶)

با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، زمینه مشارکت مردم در سرنوشت سیاسی کشور بیش از پیش فراهم شد. در پژوهشی که پیرامون موضوع جغرافیای انتخابات پارلمانی در ایران صورت گرفت، این نتیجه به دست آمد که تحولی چشمگیر در استان‌های حاشیه‌ای کشور در حال شکل‌گیری است. استان‌هایی که همواره در مطالعات جغرافیای سیاسی ایران از آن‌ها به‌عنوان سرزمین‌های واگرا نام برده می‌شد در سال‌های اخیر گرایش شدیدی را نسبت به مشارکت در تصمیم‌گیری ملی نشان داده‌اند، که بیانگر نقش مؤثر جمهوریت در تقویت هویت ملی به جای هویت محلی سابق است. (پیشگاهی فرد، ۱۳۷۹، ص ۱۲۵)

محور بحث ما در این مقاله بررسی نه دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی می‌باشد. استان خراسان جنوبی پس از تصویب طرح تقسیم استان خراسان به سه استان خراسان رضوی، خراسان جنوبی و خراسان شمالی، توسط مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۸۳، به مرکزیت بیرجند ایجاد شده است. در این تحقیق آمارهای مربوطه از جداول آمار انتخاباتی مربوط به استان خراسان اخذ و تفکیک شده و تحت عنوان استان خراسان جنوبی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. بنابراین به کار بردن نام استان خراسان جنوبی در دوره‌های مختلف انتخابات ریاست جمهوری در این پژوهش، دال بر وجود چنین استانی در قبل از سال ۱۳۸۳ نمی‌باشد. بلکه فقط شهرستان‌هایی که اکنون در محدوده استان خراسان جنوبی قرار دارند در دوره‌های مختلف انتخابات ریاست جمهوری مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

تنها شهرستان موجود در اولین دوره انتخابات ریاست جمهوری، در محدوده‌ای که اکنون تحت عنوان استان خراسان جنوبی شناخته می‌شود، شهرستان بیرجند بوده است. در دوره‌های دوم، سوم، چهارم و پنجم انتخابات ریاست جمهوری این محدوده، شامل دو شهرستان بیرجند و قاین (قاینات) بوده است. و در دوره‌های

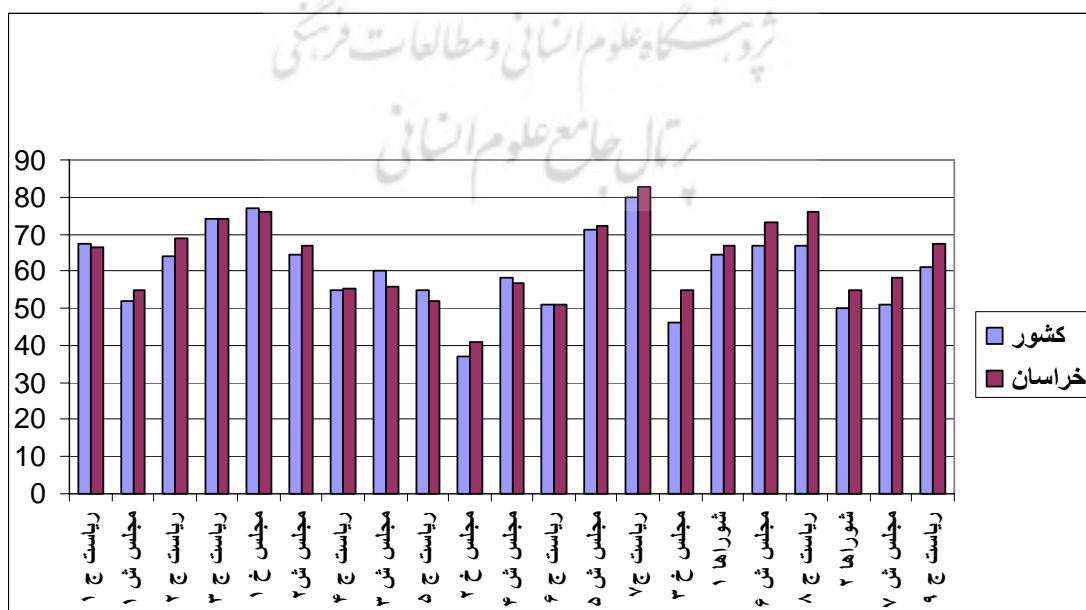
ششم، هفتم و هشتم، محدوده خراسان جنوبی شامل شهرستان‌های بیرجند، قاینات و نهبندان بوده است. بالاخره در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری که پس از تقسیم استان خراسان برگزار شد، استان خراسان جنوبی شامل پنج شهرستان بیرجند، قاینات، نهبندان، سریشه و سرایان بوده است. در سال ۱۳۸۴، شهرستان درمیان نیز در محدوده بخش درمیان شهرستان بیرجند به مرکزیت شهر اسدیه ایجاد شده است.

در این پژوهش آمار واجدین شرایط رأی دادن، استانی می‌باشد. و در وزارت کشور آمار واجدین شرایط رأی دادن به تفکیک شهرستان‌ها موجود نبوده و یا ارائه نشده است. (به استثنای دوره‌های ششم و نهم) بنابراین در شهرستان‌ها آرای مأخوذه در هر دوره مورد بررسی قرار گرفته است و درصد مشارکت شهرستان‌ها برابر میزان مشارکت استان در نظر گرفته شده است. تمامی آمارهای ارائه شده در این تحقیق، از دفاتر نتایج آرای دوره‌های مختلف انتخابات ریاست جمهوری موجود در وزارت کشور اخذ شده است و آمار دوره نهم انتخابات ریاست جمهوری از سایت اطلاع رسانی وزارت کشور اخذ شده است.

مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری در استان خراسان

از اول انقلاب تاکنون نه دوره انتخابات ریاست جمهوری برگزار شده است. در بین انتخابات دوره‌ای که تا کنون برگزار شده است، انتخابات ریاست جمهوری بیشترین میزان مشارکت را داشته است. که نشان دهنده میزان اهمیت انتخابات ریاست جمهوری از نظر مردم می‌باشد. میانگین مشارکت در نه دوره انتخابات ریاست جمهوری در کشور حدود ۶۴٪ و در استان خراسان ۶۶٪ بوده است. میانگین مشارکت در انتخابات‌های دوره‌ای مجلس شورای اسلامی، شوراهای اسلامی و مجلس خبرگان در ایران به ترتیب ۶۰٫۵٪، ۵۷٪ و ۵۳٪ می‌باشد. و در خراسان به ترتیب ۶۲٫۵٪، ۶۱٪ و ۵۷٪ بوده است. (نمودار ۱)

میزان مشارکت در استان خراسان در اغلب انتخابات‌های برگزار شده، بیشتر از میانگین مشارکت کشوری بوده است. میانگین مشارکت در ۲۵ دوره انتخابات برگزار شده بعد از انقلاب در کشور حدود ۶۴٪ و در خراسان ۶۵٪ بوده است. این مسأله در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری که استان خراسان جنوبی با ۷۹٪

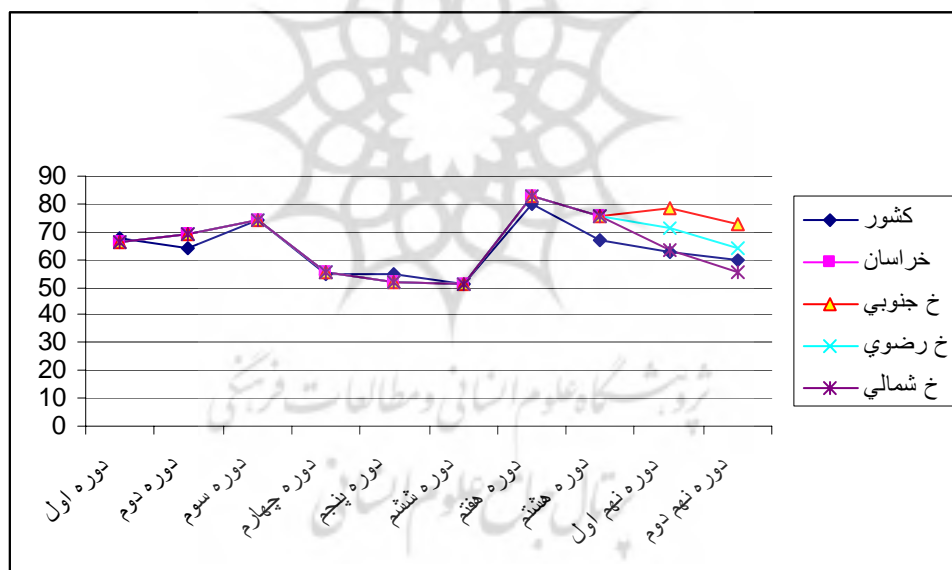
نمودار ۱- درصد مشارکت در کشور و استان خراسان در انتخابات‌های دوره‌های مختلف

توضیحات: ریاست ج = ریاست جمهوری، مجلس ش = مجلس شورای اسلامی، مجلس خ = مجلس خبرگان

مشارکت، بالاترین میزان مشارکت را در بین استان‌های کشور داشت، بیشتر روشن گردید. (نمودار شماره ۱)

میزان مشارکت در انتخابات‌های ریاست جمهوری در ایران به ترتیب در اولین دوره ۶۷٫۵٪، دومین دوره ۶۴٪، سومین دوره ۷۴٪، چهارمین دوره ۵۵٪، پنجمین دوره ۵۵٪، ششمین دوره ۵۱٪، هفتمین دوره ۸۰٪، هشتمین دوره ۶۷٪ و در نهمین دوره در دور اول ۶۲٫۶۶٪ و در دور دوم ۵۹٫۷۸٪ بوده است. میزان مشارکت در انتخابات‌های ریاست جمهوری در استان خراسان، به ترتیب در اولین دوره ۶۶٫۵٪، دومین دوره ۶۹٪، سومین دوره ۷۴٪، چهارمین دوره ۵۵٫۵٪، پنجمین دوره ۵۲٪، ششمین دوره ۵۱٪، هفتمین دوره ۸۳٪، هشتمین دوره ۷۶٪ و در نهمین دوره که پس از تقسیم استان خراسان برگزار شد، میزان مشارکت در دور اول در خراسان جنوبی ۷۸٫۵۹٪، خراسان رضوی ۷۰٫۹۹٪ و خراسان شمالی ۶۳٫۵۵٪ و در دور دوم در خراسان جنوبی ۷۱٫۸۸٪، خراسان رضوی ۶۳٫۹۹٪ و در خراسان شمالی ۵۵٫۶۷٪ بوده است. (نمودار ۱)

بالاترین میزان مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری در دوره هفتم انتخابات ریاست جمهوری به دست آمد. میزان مشارکت در این دوره در کشور نزدیک به ۸۰٪ و در استان خراسان بیش از ۸۳٪ بوده است. کمترین میزان مشارکت مربوط به دوره ششم انتخابات ریاست جمهوری است که تنها کمی بیش از پنجاه درصد واجدین شرایط در انتخابات شرکت کردند. در استان خراسان نیز میزان مشارکت در دوره ششم حدود ۵۱٪ بوده است. (نمودار ۲)

نمودار ۲- منحنی میزان مقایسه‌ای میزان مشارکت در استان خراسان و کشور در انتخابات ریاست جمهوری

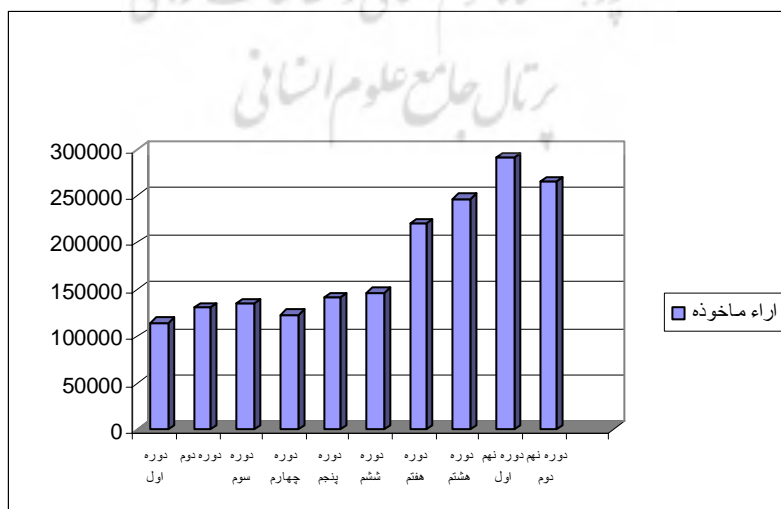
منحنی روند مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری در استان خراسان، همانند منحنی مشارکت کشوری چهار مرحله از فراز و نشیب را طی کرده است. از دوره اول تا دوره سوم منحنی مشارکت سیر صعودی داشته است. در مرحله بعد منحنی سیر نزولی پیدا می‌کند. و این سیر نزولی از دوره سوم تا دوره ششم ادامه پیدا می‌کند. در دوره هفتم شاهد سیر صعودی زیاد منحنی مشارکت هستیم. در دوره هشتم بار دیگر منحنی مشارکت سیر نزولی پیدا می‌کند. که این سیر نزولی تا دور نهم نیز ادامه داشته است. در دوره نهم آمارهای

متفاوتی از میزان مشارکت در استان خراسان جنوبی ارائه شده است. علت این اختلاف مربوط به احتساب افراد واجد شرایط رأی دادن در این استان می‌باشد. در ادامه به چند آمار متفاوت از میزان مشارکت استان خراسان جنوبی اشاره می‌کنیم. خراسان جنوبی با ۱۰۷,۶۸٪، بیشترین مشارکت مردمی را در دور اول نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری داشته است. (سایت اطلاع رسانی وزارت کشور، ۲/۴/۸۴) استان خراسان جنوبی که درصد تاریخی مشارکت مردمی را در این انتخابات و انتخابات‌های گذشته داشته است، با ۹۵٪ بیشترین میزان مشارکت را در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری داشته است. (روزنامه کیهان، ۲۹/۳/۸۴، ص ۱۴) سایت اطلاع رسانی وزارت کشور در تاریخ ۲/۴/۸۴ در آماری دیگر مربوط به نتایج مرحله اول نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، میزان مشارکت را در استان خراسان جنوبی، ۷۸,۵۹٪ اعلام کرده است.

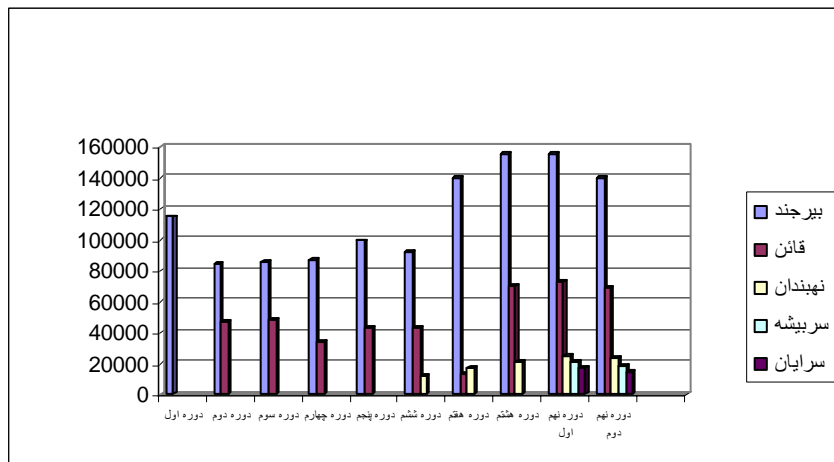
بررسی دوره‌های مختلف انتخابات ریاست جمهوری در استان خراسان جنوبی

در اولین دوره انتخابات ریاست جمهوری، محدوده خراسان جنوبی شامل محدوده شهرستان بیرجند می‌شده است. در این دوره در خراسان جنوبی (شهرستان بیرجند) ۱۱۴۹۱۵ رأی به صندوق‌ها ریخته شده است. (نمودار ۳) و ابوالحسن بنی صدر با کسب ۷۹٪ آراء در این حوزه، اکثریت آراء را کسب می‌نماید. (نمودار ۶) و نفر دوم، مدنی فقط ۱۴٪ آراء را کسب می‌نماید. (نمودار ۵) افراد کاندید در این دوره از گرایش‌های مختلف سیاسی بوده‌اند.

در دومین دوره انتخابات ریاست جمهوری، محدوده خراسان جنوبی، شهرستان‌های بیرجند و قاین را شامل بوده است. در این دوره مجموع آرای مأخوذه در خراسان جنوبی ۱۳۱۳۳۳۴ رأی بوده است. (نمودار ۴) و آقای محمد علی رجایی نزدیک به ۹۰٪ آراء را کسب می‌کند. (نمودار ۷) و فرد دوم کمتر از ۴٪ آراء را به دست می‌آورد. (نمودار ۵) کاندیدهای حاضر در این دوره از انتخابات ریاست جمهوری، بیشتر از یک گرایش سیاسی بوده‌اند.

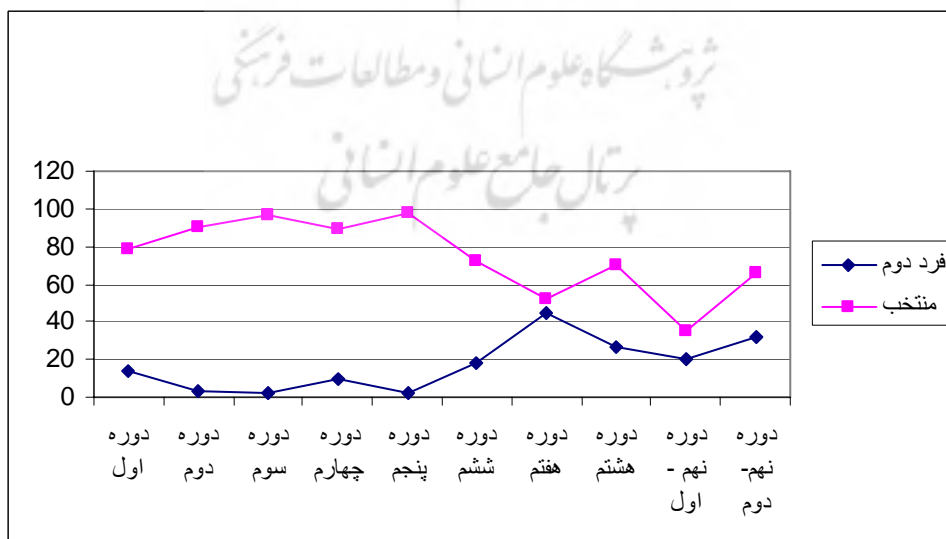

نمودار ۳- آراء ماخوذه در نه دوره انتخابات ریاست جمهوری در استان خراسان جنوبی

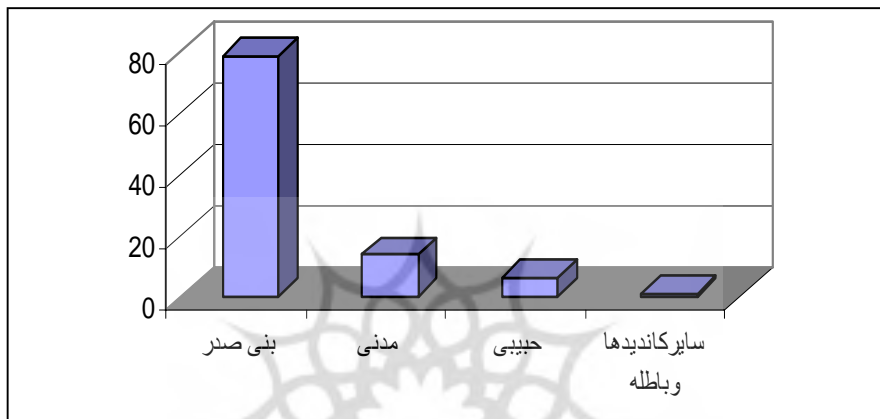
نمودار ۴- آرای ماخوذه در شهرستان‌های استان خراسان جنوبی در نه دوره انتخابات ریاست جمهوری

در سومین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی (شامل شهرستان‌های بیرجند و قاین) مجموعاً ۱۳۴۴۸۳ رأی به صندوق‌ها ریخته می‌شود. (نمودار ۳) و آقای سید علی خامنه‌ای ۹۷٪ آراء را به دست می‌آورند. (نمودار ۸) در این دوره تفاوت آرای فرد منتخب با نفر دوم در این محدوده بسیار زیاد است. به طوری که فرد دوم کمتر از ۲٪ درصد آراء را در خراسان جنوبی حایز می‌شود. (نمودار ۵) علت تفاوت آراء را می‌توان در محبوبیت فرد منتخب در نزد مردم، و علاقه مردم به روحانیت و سادات و شناخت کامل از فرد منتخب عنوان کرد. کاندیداهای حاضر در این دوره انتخابات نیز غالباً از یک نوع جناح و گرایش سیاسی بوده‌اند.

نمودار ۵- منحنی مقایسه‌ای درصد آراء فرد منتخب با نفر دوم در نه دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی

در دوره چهارم انتخابات ریاست جمهوری میزان مشارکت در ایران و خراسان نسبت به دوره قبل کاهش یافته است. مشارکت مردم در انتخابات به جهت سردی رقابت انتخاباتی، عدم وجود رقیب جدی و برقراری ثبات نسبی در عرصه سیاسی کشور کاهش یافته بود. (حاج سید جوادی، ۲۹/۳/۸۴، ص ۸) در خراسان جنوبی (شهرستان‌های بیرجند و قاینات) در چهارمین دوره انتخابات ریاست جمهوری ۱۲۳۰۳۸ رأی اخذ می‌شود. (نمودار ۴) که آزارای مأخوذه در سومین دوره انتخابات نیز کمتر است. و آقای سید علی خامنه‌ای ۸۹٪ آراء را به دست می‌آورند. (نمودار ۹) و برای دومین بار به ریاست جمهوری برگزیده می‌شوند. در این دوره نیز کاندیداها دارای یک گرایش سیاسی بوده‌اند.

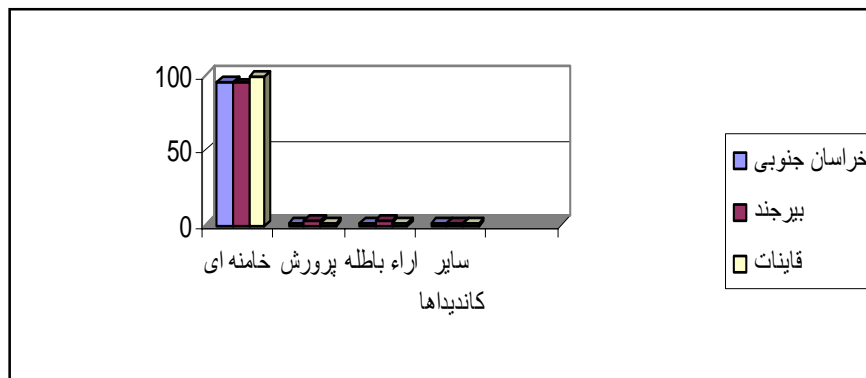

نمودار ۶- درصد آراء نامزدهای اولین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی

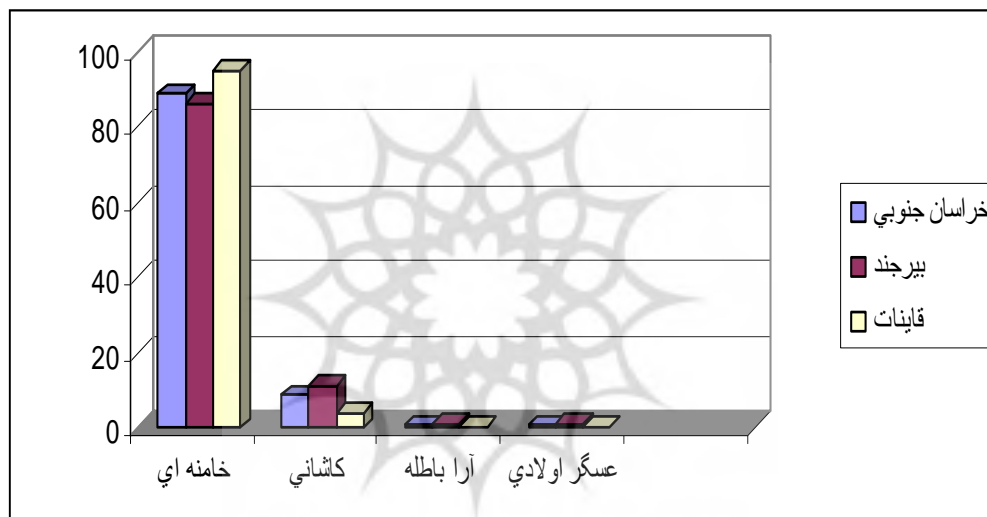
در دوره پنجم انتخابات ریاست جمهوری ۱۴۱۹۵۲ نفر در خراسان جنوبی (شهرستان‌های بیرجند و قاین) در انتخابات شرکت کردند. (نمودار ۴) نامزدهای این دوره تنها دو نفر و هر دو از یک گرایش سیاسی بودند و آقای هاشمی رفسنجانی ۹۸٪ آراء را به دست آورد. (نمودار ۱۰) فرد دوم در این دوره کمتر از ۲٪ آراء را کسب می‌کند. (نمودار ۵) پیروزی آقای هاشمی رفسنجانی بر شیپانی در این دوره از انتخابات به خاطر شناخت و شهرت و مقبولیت آقای هاشمی بود.

نمودار ۷- درصد آراء نامزدهای دومین انتخابات ریاست جمهوری در استان خراسان جنوبی و شهرستان‌ها

نمودار ۸- درصد آراء نامزدهای سومین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی و شهرستانها

نمودار ۹- درصد آراء نامزدهای چهارمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی و شهرستانها

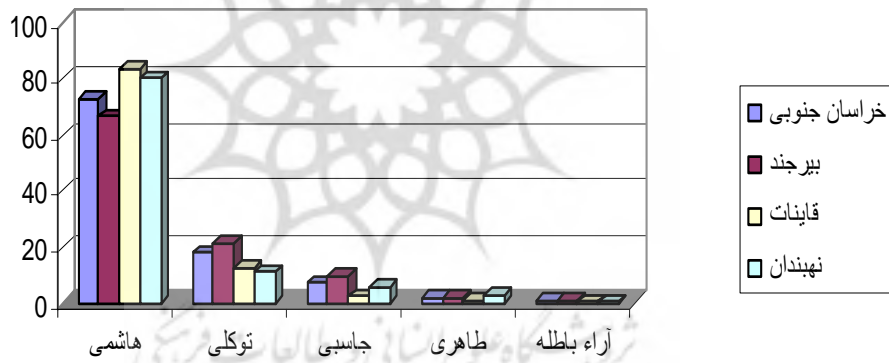
ویژگی های پنجمین دوره انتخابات ریاست جمهوری افزایش قدرت و اختیارات رئیس جمهور در پی اصلاح قانون اساسی، تقارن با ایام رحلت رهبر کبیر انقلاب اسلامی، عدم وجود رقابت جدی میان نامزدها و سایر نزولی مشارکت مردم در انتخابات بوده است. (حاج سید جوادی، ۱۳۸۴/۳۱/۳، ص ۸)

دوره ششم انتخابات ریاست جمهوری، کمترین میزان مشارکت را در بین دوره های مختلف انتخابات ریاست جمهوری داشته است و میزان مشارکت نسبت به دوره قبل نیز کاهش می یابد. میزان مشارکت در این دوره در کشور در حدود ۵۱٪ و در خراسان ۵۱٪ و در خراسان جنوبی ۵۲٪ بوده است. (نمودار ۱) در دوره ششم انتخابات از ۲۸۴۰۵۰ نفر واجد شرایط رأی دادن در خراسان جنوبی ۱۴۶۸۰۱ نفر در انتخابات شرکت می کنند. (نمودار ۳) و آقای هاشمی رفسنجانی نزدیک به ۷۳٪ آراء را کسب می کند. (نمودار ۱۱) آقای هاشمی با پیروزی در این دوره برای دومین بار به ریاست جمهوری برگزیده می شود. نکته قابل توجه در این دوره از انتخابات رشد آرای فرد دوم انتخابات است. و از دوره ششم به بعد رقابت در انتخابات ریاست جمهوری جدی تر می شود، هر چند هنوز کاندیداهای حاضر در ششمین دوره انتخابات ریاست جمهوری غالباً از یک گرایش

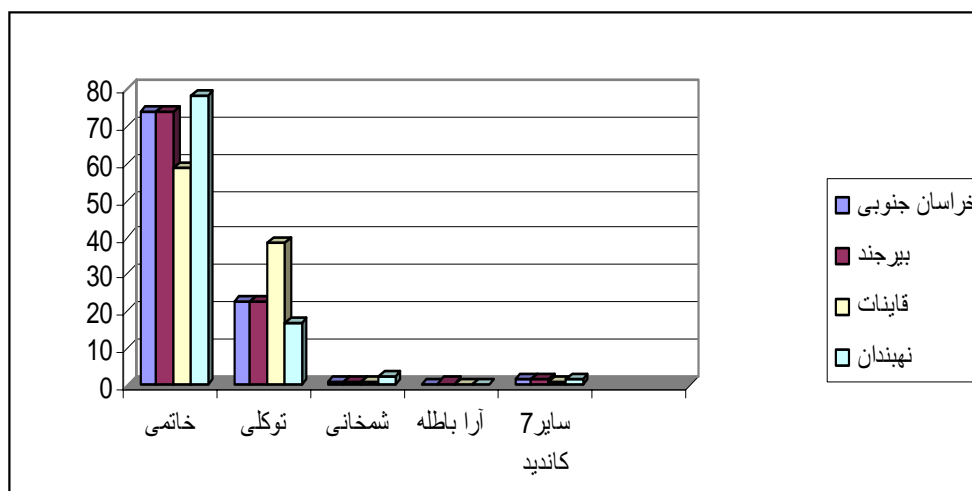
نمودار ۱۰- درصد آراء نامزدهای پنجمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی و شهرستانها

نمودار ۱۱- درصد آراء نامزدهای ششمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی و شهرستانها

نمودار ۱۲- درصد آراء نامزدهای هفتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی و شهرستانها

نمودار ۱۳- درصد آراء نامزدهای هشتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی و شهرستان‌ها

سیاسی هستند. ولی آقای توکلی با طرح بعضی از انتقادات و ارائه بعضی برنامه‌ها و شعارهای تبلیغاتی توانست در استان خراسان جنوبی ۱۸٪ آراء و در شهرستان بیرجند ۲۱٪ آراء را به دست آورد. (نمودار ۵) هفتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، دوره اوج مشارکت در ایران می‌باشد. میزان مشارکت در هفتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در ایران نزدیک به ۸۰٪ و در استان خراسان بیش از ۸۳٪ بوده است. (نمودار ۲) نکته مهم دیگر این دوره از انتخابات ریاست جمهوری، حضور کاندیداهای گرایش‌ها و جناح‌های مختلف سیاسی (دو جناح اصولگرا و اصلاح طلب) است که به گرم شدن بازار انتخابات و رقابت کاندیداها کمک کرد. در هفتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان جنوبی که شامل شهرستان‌های بیرجند، قاینات و نهبندان بوده است، ۲۲۰۵۱۹ رأی به صندوق‌ها ریخته شد. (نمودار ۳) و آقای سید محمد خاتمی ۱۱۴۱۸۸ رأی یعنی ۵۲٪، آراء و آقای ناطق نوری نیز ۴۵٪ آراء را به دست آورد. (نمودار ۵). نکته مهم این دوره از انتخابات نزدیک شدن آرای فرد منتخب و نفر دوم انتخابات است. آقای ناطق نوری نیز ۴۵٪ آرای استان خراسان جنوبی و ۶۳٪ آرای شهرستان قاینات را که آمار کم نظیری برای ایشان بود، کسب می‌کند. (نمودار ۱۲) در این دوره مشخص می‌شود که، هر دو جناح سیاسی کشور پایگاه و هوادارانی را در این استان دارند، هر چند در این دوره نامزد جناح اصلاح طلب حایز اکثریت شد.

در هشتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری علی رغم حضور ده کاندیدا، میزان مشارکت در انتخابات کاهش می‌یابد. (نمودار ۲) در خراسان جنوبی در هشتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری ۲۴۷۰۸۳ رأی اخذ شده است که آقای خاتمی با کسب بیش از ۷۰٪ آراء حایز اکثریت شد. (نمودار ۱۳) آقای خاتمی با پیروزی در این دوره، برای دومین بار به ریاست جمهوری برگزیده می‌شود. و نفر دوم، آقای توکلی در این دوره، ۲۷٪ آرای خراسان جنوبی را به دست می‌آورد. (نمودار ۵) در این دوره اگر چه میزان مشارکت نسبت به دوره قبل کمتر شد، ولی آرای فرد منتخب نسبت به دوره قبل رشد چشمگیری داشت. در این دوره آقای خاتمی در شهرستان قاین نیز بیشترین رأی را به دست می‌آورد و ۵۹٪ آراء را کسب می‌کند. در شهرستان‌های بیرجند و نهبندان به ترتیب ۷۴٪ و ۷۸٪ آراء را به دست می‌آورد. (نمودار ۱۳) در هشتمین دوره انتخابات کاندیداهای متعددی از دو جناح سیاسی کشور حضور داشتند.

نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری

در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری کاندیداهایی از دو جناح سیاسی کشور به رقابت با هم می‌پردازند، که از شهرت، نفوذ و محبوبیتی تقریباً برابر برخوردارند. و برخلاف انتخابات‌های گذشته به راحتی پیش‌بینی فرد منتخب امکان پذیر نیست. این مسأله باعث گرم‌تر شدن بازار انتخابات می‌شود. و علی‌رغم پیش‌بینی میزان پایین مشارکت، درصد مشارکت از انتخابات هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی که قبل از این انتخابات برگزار شده بود، بالاتر می‌رود. (نمودار ۱) در این دوره پراکندگی آرای هر نامزد در نقشه استانی کشور قابل ترسیم است. بر خلاف دوره‌های گذشته که معمولاً فرد منتخب در اکثر قریب به اتفاق استان‌ها نیز، اکثریت آراء را به دست می‌آورد، در این دوره هر یک از هفت نامزد باقیمانده در صحنه رقابت، حداقل در یک یا چند استان کشور، اکثریت آراء را به خود اختصاص می‌دهد. (نقشه ۱) که چنین اتفاقی در تاریخ انتخابات‌های ریاست جمهوری ایران بی‌نظیر بوده است. این دوره از انتخابات متمایزترین دوره انتخابات ریاست جمهوری بوده است، و اولین دوره‌ای است که هیچ‌یک از نامزدها نتوانستند $50+1\%$ آراء مأخوذه را به خود اختصاص دهند و انتخابات به دور دوم کشیده می‌شود.

در دور اول نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، از مجموع 46768418 نفر واجد شرایط رأی دادن، 29400857 نفر در انتخابات شرکت کردند. درصد مشارکت کشوری در این دور حدود 63% بوده است. در این دور به ترتیب آقای هاشمی 21% ، احمدی نژاد 19.5% ، کروبی 17% ، قالیباف 13.9% ، معین 13.8% ، لاریجانی 5.9% و مهرعلیزاده 4.4% آراء را در کشور به خود اختصاص دادند.

در دوره اول نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، در استان‌های بخش مرکزی ایران و یک استان حاشیه‌ای (خراسان جنوبی)، آقای احمدی نژاد بیشترین آراء را کسب کرده است. (نقشه ۱) اگر نه استانی را که آقای احمدی نژاد در دور اول در آن‌ها بیشترین آراء را به دست آورده رنگ کنیم، شکل یک ماهی به دست می‌آید. این مجموعه شامل استان‌های اصفهان، تهران، خراسان جنوبی، چهارمحال و بختیاری، سمنان (استان زادگاهش)، قزوین، قم، مرکزی و یزد می‌شود. می‌توان گفت آقای احمدی نژاد در استان‌های کویری و حاشیه دشت کویر بیشترین آراء را به خود اختصاص داده است.

در زاگرس غربی و حاشیه جنوبی کشور، یعنی استان‌های غربی، جنوبی و جنوب‌غربی کشور و استان گلستان در شمال کشور آقای کروبی بیشترین آراء را کسب کرده است. یازده استانی که در آن‌ها آقای کروبی بیشترین رأی را حایز شده است، شامل استان‌های کردستان، همدان، کرمانشاه، لرستان (استان زادگاهش)، ایلام، خوزستان، کهگیلویه و بویراحمد، بوشهر، فارس، هرمزگان و گلستان می‌شود.

آقای هاشمی رفسنجانی در استان‌های کرمان (استان زادگاهش)، گیلان و زنجان بیشترین آراء را به دست آورده است؛ و در اغلب استان‌ها نیز رتبه دوم را در کسب بیشترین آراء داشته است. آقای مهرعلیزاده در سه استان آذری نشین آذربایجان شرقی (استان زادگاهش)، آذربایجان غربی و اردبیل بیشترین آراء را کسب کرده است. آقای لاریجانی تنها در استان زادگاهش، مازندران، بیشترین آراء را به دست آورده است. و آقای معین در اصفهان، استان زادگاهش، رتبه پنجم و در شهر زادگاهش (نجف آباد) رتبه دوم را کسب می‌کند. تنها در استان سیستان و بلوچستان بیشترین آراء را به دست می‌آورد. موفقیت آقای معین در سیستان و بلوچستان را می‌توان در حمایت مولوی عبدالحمید (امام جمعه اهل سنت زاهدان)، از دکتر معین عنوان کرد.

آرای آقایان احمدی نژاد و کروبی ماهیتی اقتصادی داشت. این دو کاندید ریاست جمهوری، با درک مشکلات اقتصادی مردم و با سرلوحه قرار دادن حل این مشکلات در برنامه‌های تبلیغاتی خود و دادن

وعده‌هایی در این خصوص، میزان آرای زیادی را در سطح کشور به خود اختصاص دادند. به طوری که مجموعاً این دو نامزد در بیست استان کشور، که عمده این استان‌ها، از استان‌های محروم کشور بوده‌اند، بالاترین آراء را کسب کرده‌اند.

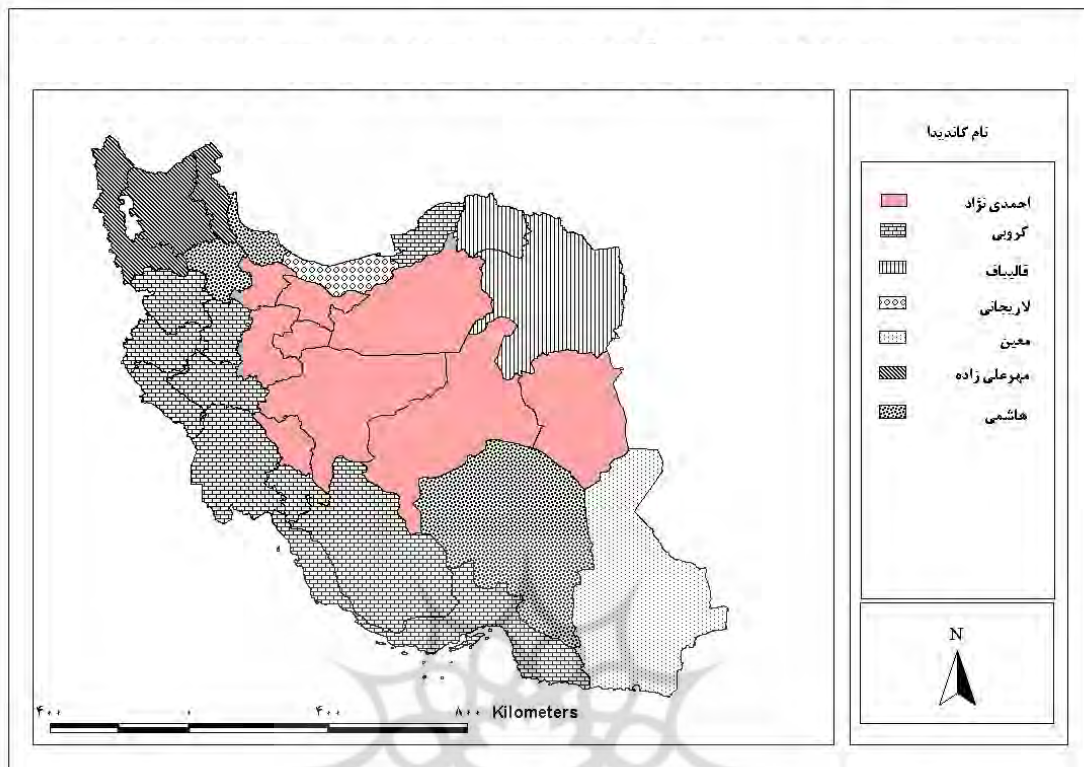
از نقطه نظر قومیتی، در این دور از انتخابات، آقای کروبی بیشترین رأی قومیت‌ها را از آن خود کرد. ایشان در بین قومیت‌های کرد، عرب، ترکمن، لروک و همچنین در بین عشایر زاگرس بیشترین آراء را به خود اختصاص داد. بیشترین آرای آذری‌ها به کاندید آذری، آقای مهرعلیزاده تعلق گرفت. در میان بلوچ‌ها که اغلب سنی مذهب نیز هستند، آقای معین با اقبال و وثوق بیشتری روبرو بوده است.

دوره نهم انتخابات ریاست جمهوری در ایران، بدون تردید دوره شکست و عقب نشینی اصلاح طلبان بود. در این دوره از جناح چپ یا اصلاح طلب، سه کاندید حضور داشتند، که دو نفر از این سه نامزد، ابتدا از سوی شورای نگهبان رد صلاحیت شدند و سپس با حکم حکومتی وارد عرصه رقابت شدند. کاندیداهای اصلاح طلب این دوره، آقایان کروبی، معین و مهرعلیزاده بودند. از جناح راست یا اصولگرا پنج نفر نامزد حضور یافتند که در نهایت به چهار نفر تقلیل یافتند. نامزدهای اصولگرا آقایان احمدی نژاد، قالیباف، لاریجانی و هاشمی بودند.

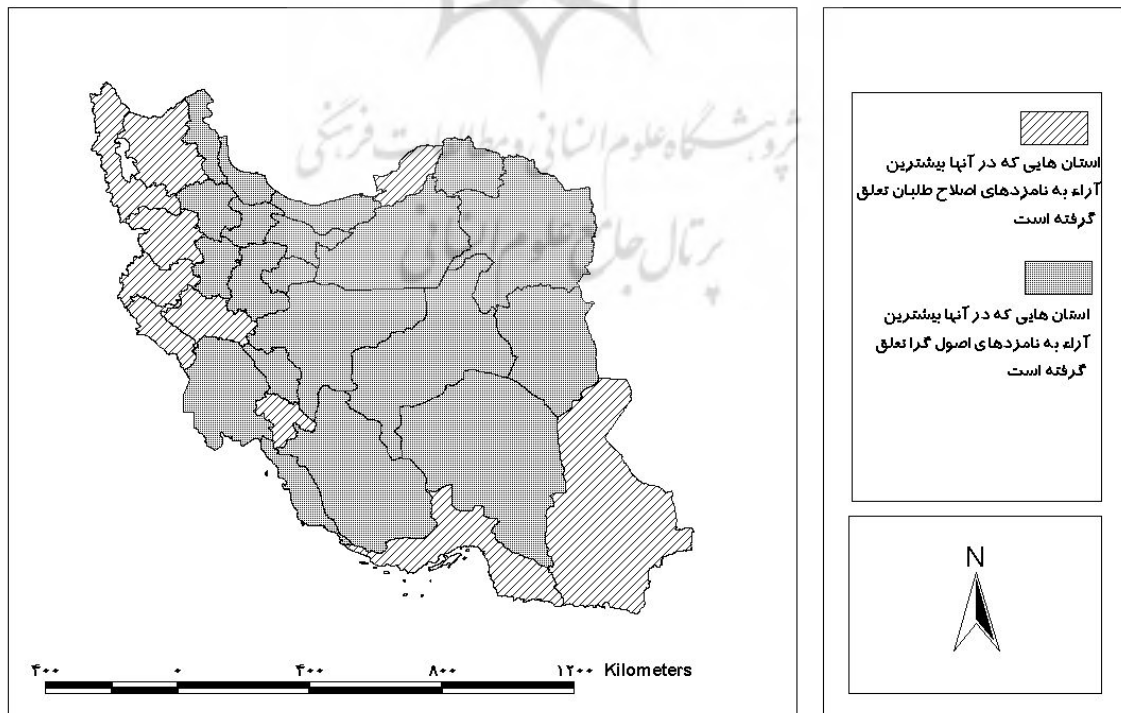
در دور اول نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در کل کشور در مجموع اصلاح طلبان ۳۵٫۲٪ و اصولگرایان ۶۰٫۳٪ آراء را به خود اختصاص دادند. اگرچه طبق نقشه ۱ در پانزده استان کشور، نامزدهای اصلاح طلب و در ۱۵ استان کشور نامزدهای اصولگرا، بیشترین آراء را به خود اختصاص دادند. ولی در مجموع اصلاح طلبان (مجموع آرای سه نامزد اصلاح طلب) در ۱۰ استان و اصولگرایان در ۲۰ استان کشور بیشترین آراء را به خود اختصاص دادند. (نقشه ۲) ده استانی که مجموع آرای اصلاح طلبان در آن‌ها از مجموع آرای اصولگرایان بیشتر بوده است، استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، کردستان، کرمانشاه، لرستان، ایلام، کهگیلویه و بویراحمد، هرمزگان، گلستان و سیستان و بلوچستان بودند و در بیست استان باقیمانده کشور، مجموع آرای اصولگرایان از مجموع آرای اصلاح طلبان بیشتر بوده است. باتوجه به مطالب بالا مشخص می‌شود که اصلاح طلبان در استان‌های قومیتی و استانی‌هایی که جمعیت سنی مذهب بیشتری دارند با اقبال و موفقیت بیشتری مواجه بوده‌اند.

در دور دوم نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری از مجموع ۴۶۷۶۸۴۱۸ نفر واجد شرایط رأی دادن، ۲۷۹۵۹۲۵۳ نفر در دور دوم انتخابات شرکت می‌کنند، که از این تعداد، آقای احمدی نژاد بیش از ۱۷ میلیون رأی (۶۲٪ آراء مأخوذه) و آقای هاشمی بیش از ۱۰ میلیون رأی (۳۶٪ آراء مأخوذه) را به خود اختصاص می‌دهند. درصد مشارکت در این دور ۵۹٫۸۷٪ بوده است که ۳٪ نسبت به دور اول کاهش یافته است. در ۲۵ استان از میزان مشارکت مقداری کاسته می‌شود. و در پنج استان کرمان (زادگاه آقای رفسنجانی)، سمنان (زادگاه آقای احمدی نژاد)، چهار محال و بختیاری، گیلان و مازندران میزان مشارکت افزایش می‌یابد.

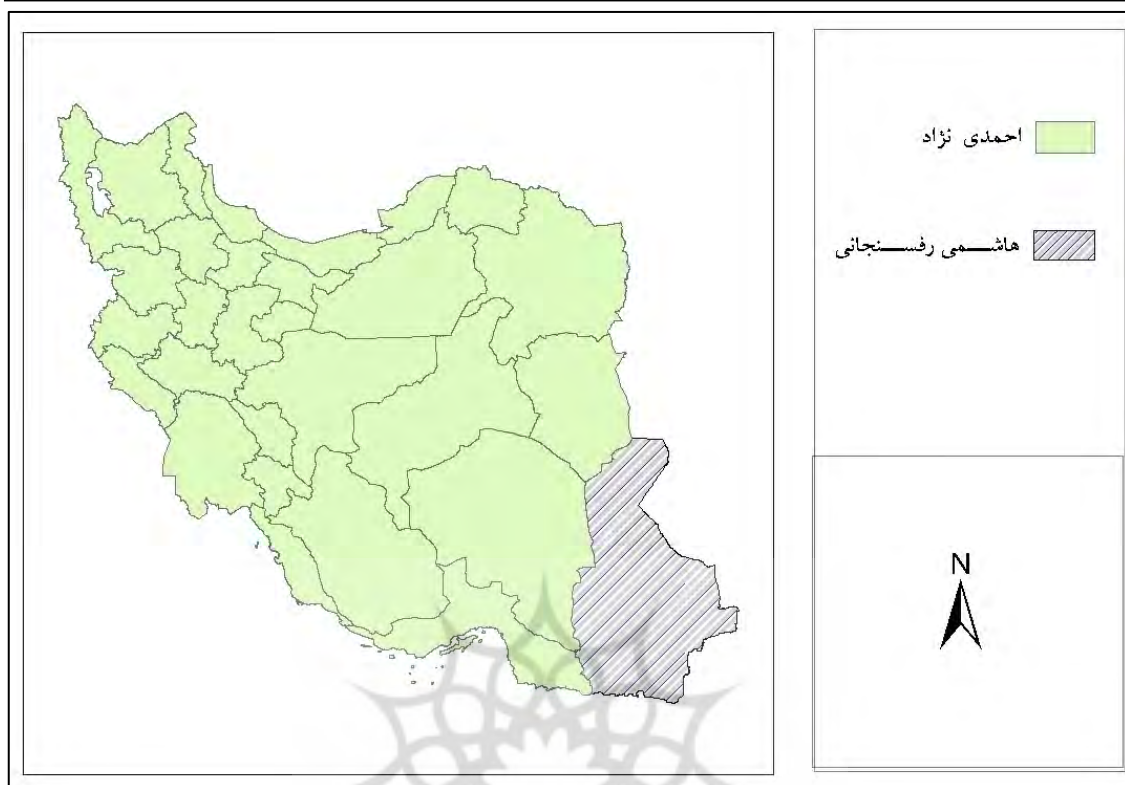
آقای احمدی نژاد که در دور اول انتخابات ۱۹٫۵٪ آراء را به دست آورده بود در دور دوم ۶۲٪ آراء را به خود اختصاص می‌دهد و میزان آرای ایشان در دور دوم بیش از سه برابر افزایش می‌یابد. آقای هاشمی که در دور اول بیشترین آراء و ۲۱٪ آراء را به خود اختصاص داده بود، در این دور ۳۶٪ آراء را به خود اختصاص می‌دهد. در همه استان‌ها، میزان آراء و درصد آرای هر دو نامزد نسبت به دور قبل رشد داشته است. ولی درصد و میزان آرای آقای احمدی نژاد در بعضی از استان‌ها نسبت به دور اول رشدی چندبرابر و چشمگیر داشته است که معلوم می‌شود آرای اصلاح طلبان و اصولگرایان در دور دوم بیشتر به نفع احمدی نژاد به صندوق‌ها ریخته شده است.

نقشه ۱

نقشه ۲

نقشه ۳

در دور دوم نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در همه استان‌ها به جز استان سیستان و بلوچستان، آقای احمدی نژاد حایز اکثریت می‌شود. (نقشه ۳) و حتی در استان‌های کرمان (زادگاه رفسنجانی)، گیلان و زنجان هم که در دور اول آقای هاشمی بیشترین رأی را کسب کرده بود، در این دور آقای احمدی نژاد حایز اکثریت آراء می‌شود. در تمامی استان‌هایی که در دور اول سایر کاندیداهای اصولگرا (قالیباف و لاریجانی) و اصلاح طلب حایز اکثریت بودند، در این دور احمدی نژاد حایز اکثریت می‌شود. تنها در استان سیستان و بلوچستان که در دور اول آقای معین بیشترین آراء را به دست آورده بود، در دور دوم آقای هاشمی حایز اکثریت می‌شود.

بیشترین تغییر در میزان آرای آقای احمدی نژاد در دور دوم مربوط به استان‌های خراسان رضوی، فارس، مازندران، خوزستان، اصفهان، آذربایجان شرقی، تهران و گیلان است که در این استان‌ها در مجموع ۵۵۰۰۰۰۰ نفر که در دور اول به احمدی نژاد رأی نداده بودند، در این دور به احمدی نژاد رأی دادند. در تمامی استان‌های زادگاه هفت کاندید دور اول، در دور دوم آقای احمدی نژاد اکثریت آراء را به دست آورد.

آرای اصولگرایان در دور اول، ۶۰٫۲٪ بود که ۴۰٫۵٪ آن مربوط به آقایان احمدی نژاد و هاشمی بود و ۲۰٪ آن مربوط به دو نامزد دیگر اصولگرا (قالیباف و لاریجانی) بود. آرای آقای احمدی نژاد در دور دوم تنها در دو استان خراسان رضوی (زادگاه قالیباف) و مازندران (زادگاه لاریجانی)، به ترتیب ۱۱۰۰۰۰۰ و ۷۲۰۰۰۰ رأی افزایش یافته است. که نشان دهنده این است که آرای اصولگرایان در دور دوم اغلب به نفع احمدی نژاد به صندوق‌ها ریخته شده است. آرای اصلاح طلبان نیز که ۳۵٪ آرای دور اول را شامل می‌شد، در دور دوم بیشتر به طرف احمدی نژاد گرایش پیدا کرد. به طوری که، در ۱۴ استان از ۱۵ استانی که در دور اول، نامزدهای اصلاح

طلب بیشترین آراء را به دست آورده بودند، در دور دوم، احمدی نژاد اکثریت آراء را به دست می آورد. این مطلب از مقایسه دو نقشه ۱ و ۳ بهتر روشن می شود.

خراسان جنوبی در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری

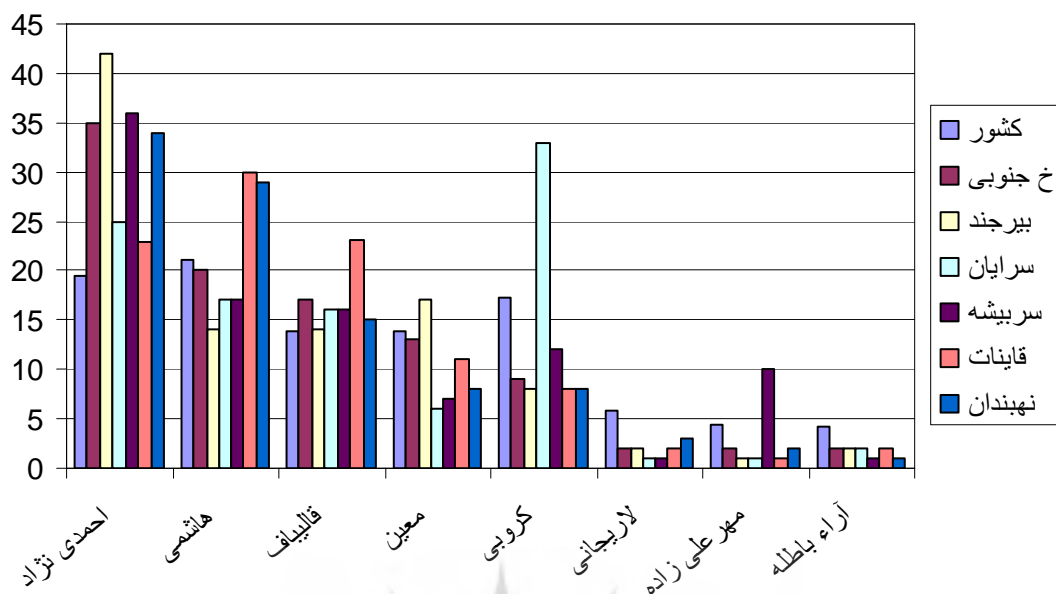
در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، آمارهای متفاوت ۱۰۷،۶۸٪، ۹۵٪ و ۷۸،۵۹٪ از میزان مشارکت در خراسان جنوبی ارائه شده است، که همگی دال بر این است که این استان، بالاترین و بیشترین میزان مشارکت را در سطح کشور داشته است. طبق یکی از آمارهای سایت اطلاع رسانی وزارت کشور، در این دوره، در استان خراسان جنوبی ۳۷۰۱۲۷ نفر واجد شرایط رأی دادن بوده اند و در مرحله اول انتخابات، ۲۹۰۸۷۹ رأی و در مرحله دوم ۲۶۶۰۴۰ رأی از صندوق ها بیرون آمد. (نمودار ۳) که میزان مشارکت در دور اول ۷۸،۵۹٪ و در دور دوم ۷۱،۸۸٪ بوده است. (نمودار ۲)

در دور اول نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در کشور، به ترتیب آقایان هاشمی، احمدی نژاد، کروبی، قالیباف، معین، لاریجانی و مهرعلیزاده بیشترین آراء را به دست آوردند. در خراسان جنوبی به ترتیب آقایان احمدی نژاد (۳۵٪)، هاشمی (۱۹،۷٪)، قالیباف (۱۶،۸٪)، معین (۱۳،۵٪)، کروبی (۹،۵٪)، لاریجانی (۲٪) و مهرعلیزاده (۱،۷٪) را کسب نمودند. در دور دوم این دوره، در خراسان جنوبی آقای احمدی نژاد ۶۶،۳٪ و آقای هاشمی ۳۲،۳۲٪ آراء را حایز می شوند. (نمودار ۵) با دقت در تغییر آراء دو نامزد در دور اول و دوم مشخص می شود، از ۴۳٪ افرادی که در دور اول به احمدی نژاد و هاشمی رأی نداده اند، در دور دوم نزدیک به ۳۰٪ آن ها به احمدی نژاد و نزدیک به ۱۳٪ آن ها به هاشمی رأی داده اند. علت پیروزی آقای احمدی نژاد در این دوره از انتخابات، اعتماد قشر عامه و محروم کشور به ایشان و برنامه های عدالت محور ایشان بوده است.

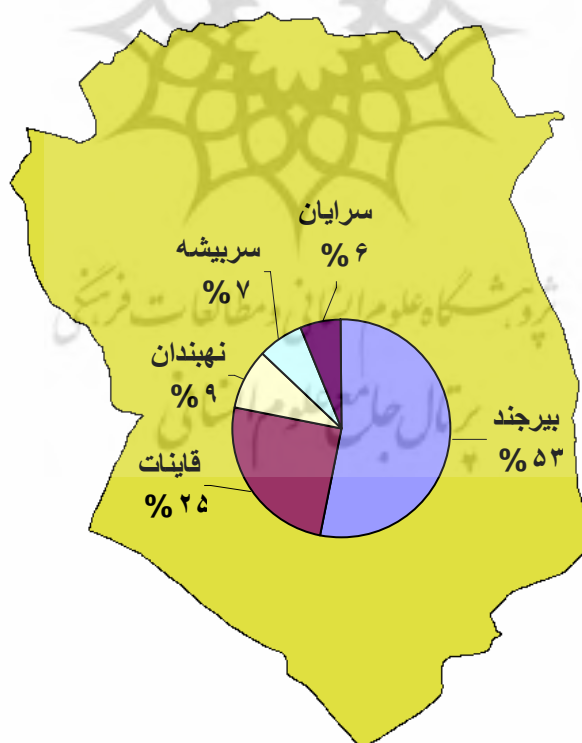
در شهرستان های استان خراسان جنوبی در دور اول نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، آقای احمدی نژاد در شهرستان های بیرجند، نهبندان و سربیشه، بیشترین آراء و در شهرستان سرایان رتبه دوم و در شهرستان قاینات رتبه سوم آراء را کسب می کند. آقای هاشمی در شهرستان قاینات بیشترین آراء و در شهرستان های سربیشه و نهبندان رتبه دوم و در شهرستان سرایان رتبه سوم و در شهرستان بیرجند رتبه چهارم را کسب کرده است. آقای قالیباف در قاینات، رتبه دوم، در بیرجند، نهبندان و سربیشه رتبه سوم، و در سرایان رتبه چهارم را در کسب آراء داشته است. آقای کروبی در سرایان رتبه اول را کسب می کند و معین در بیرجند رتبه دوم را کسب می کند و این دو در دیگر شهرستان ها رتبه ای بهتر از چهارم کسب نمی کنند. آقایان لاریجانی و محسن مهرعلیزاده در هیچ یک از شهرستان های استان رتبه ای بهتر از پنجم کسب نمی کنند. (نمودار ۱۴)

در دور دوم نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری میزان مشارکت در استان خراسان جنوبی حدود ۷٪ کاهش می یابد. در این دور، آقای احمدی نژاد در همه شهرستان های استان، بیشترین آراء را به دست می آورد. درصد آرای آقای احمدی نژاد در دور دوم، در بیرجند ۶۹،۸۲٪، سربیشه ۶۸،۸۹٪، نهبندان ۶۲،۷۸٪، قاینات ۶۱،۸۸٪ و سرایان ۵۶،۱۶٪ بوده است.

سهم هریک از شهرستان های استان خراسان جنوبی، از آرای مأخوذه در این استان در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری به ترتیب آرای بیرجند ۵۳٪، قاینات ۲۵٪، نهبندان ۹٪، سربیشه ۷٪ و سرایان ۶٪ بوده است. (نمودار ۱۵) اطلاع از این آمار برای برنامه ریزی بهتر احزاب، کاندیداها و نمایندگان مثرمتر خواهد بود.

نمودار ۱۴- درصد آراء نامزدهای نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری کشور، خراسان جنوبی و شهرستان‌ها (دوره اول)

نمودار ۱۵- سهم هریک از شهرستان‌های استان خراسان جنوبی از آرای مأخوذه در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری

نتیجه گیری

اگر چه یکی از عوامل مؤثر در واگرایی، می تواند ساختار توپوگرافیکی ایران باشد. و شرق ایران با کویرهای نمک و لوت و رشته ارتفاعات گسسته از بخش غربی و شمالی فلات داخلی جدا می شود. (حافظ نیا، ۱۳۸۱، ص ۱۸۴) و استان خراسان جنوبی در حاشیه شرقی ایران واقع شده است. ولی میزان مشارکت مردم استان خراسان و به ویژه خراسان جنوبی در بیست و پنج انتخابات برگزار شده بعد از انقلاب، از جمله نه دوره انتخابات ریاست جمهوری بسیار بالا بوده و در اغلب موارد از میانگین مشارکت کشوری فراتر بوده است. و حتی در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری که بعد از تقسیم استان خراسان برگزار شد، استان خراسان جنوبی بالاترین درصد مشارکت را در کشور داشته است. این مسأله نشان دهنده همگرایی فراوان مردم این استان به کشور ایران، نظام جمهوری اسلامی و حکومت مرکزی ایران است.

تاریخچه نه دوره انتخابات ریاست جمهوری نشان داده است که، در هر دوره که کاندیداهای متعدد و با گرایش های سیاسی مختلف حضور داشته اند، میزان مشارکت در کشور، خراسان و خراسان جنوبی بالا رفته است. این مهم در دوره های اول، دوم، هفتم، هشتم و نهم ریاست جمهوری مشهود است.

در سطح کشور در هر دوره که میزان مشارکت بالا بوده است، کاندیداهای دارای گرایش چپ و غیر اصولگرا پیروز بوده اند. ولی این مسأله با توجه به نتایجی که در سومین و نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری در خراسان و خراسان جنوبی به دست آمد در این استان ها صدق نمی کند.

شهرستان قاینات در استان خراسان جنوبی، بیشتر نقش پایگاه سنتی جناح راست یا اصولگرا را در نه دوره انتخابات ریاست جمهوری ایفا کرده است. این مسأله در انتخابات های مختلف و به ویژه در هفتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری قابل مشاهده است.

در صورتی که افراد کاندید برای ریاست جمهوری از یک جناح سیاسی و یا غیر همسطح بوده اند، اختلاف آرای فرد منتخب با نفر دوم بسیار آشکار بوده است. در صورتی که افراد کاندید از جناح های مختلف سیاسی بوده اند، اختلاف آرای فرد منتخب و نفر دوم کمتر بوده است. حتی در نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، رقابت به دور دوم کشیده می شود. اختلاف آرای فرد منتخب با سایر کاندیدها، به درجه شهرت و مقبولیت افراد کاندید نیز مربوط می شود. این مسأله با مقایسه انتخابات های دوره های پنجم و نهم ریاست جمهوری بیشتر روشن می شود.

به مرور رقابت بین کاندیداهای انتخابات ریاست جمهوری بیشتر شده است. و این روند از دوره ششم شدت بیشتری گرفته است و در دوره نهم به بالاترین حد خود رسیده است.

در تاریخ انتخابات ریاست جمهوری تاکنون، هر رئیس جمهوری که برای بار دوم کاندید ریاست جمهوری شده است، موفق به کسب اکثریت آراء شده است. و البته در تمامی دوره هایی که رئیس جمهور برای بار دوم کاندید ریاست جمهوری شده است، میزان مشارکت در کشور، خراسان و خراسان جنوبی نسبت به دوره قبلش کاهش یافته است.

برای انتخاب شدگان و حامیان فعال آن ها، جغرافیای انتخاباتی، ابزاری غیر قابل چشم پوشی برای بهتر ارزیابی کردن منافع است و شناخت دقیق تری از مناطقی ارائه می دهد که به کارگیری تلاش در یک کار سیاسی عمیق، یا بسیج فعالان، یا وقت مبارزات انتخاباتی، برای تغییر تعادل در آن ها مثمرتر است. (ایولاکست، ۱۳۷۸، ص ۱۴۴) لذا با توجه به این که سهم هر شهرستان از کل آرای مأخوذه در استان خراسان جنوبی متفاوت است، بعضی از آن ها سهم بیشتر و یا کمتری از آراء دارند. در بعضی از این شهرستان ها، تمایل

بیشتری نسبت به یک جناح سیاسی وجود دارد. در نتیجه نامزدها و جناح‌های سیاسی کشور برای موفقیت بیشتر و کسب آرای بیشتر باید در برنامه ریزی‌ها اولویت‌ها را لحاظ کنند. و نسبت به تقویت پایگاه‌های خود و ترمیم آرای خود در بعضی قسمت‌ها اقدام کنند.

منحنی مشارکت استان خراسان، انطباق زیادی با منحنی مشارکت کشوری داشته است و درصد آرای کاندیداها در استان مشابه درصد آرای آن‌ها در کشور بوده است. می‌توان گفت که خراسان و خراسان جنوبی می‌تواند نمونه خوبی برای نظرسنجی و افکار سنجی احزاب و گروه‌ها باشد.

منابع و مأخذ

- ۱- پرسکات، جی. آر. وی، (۱۳۵۸)، گرایش‌های تازه در جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
- ۲- پیشگاهی فرد، زهرا، (۱۳۷۴)، جغرافیای انتخابات، فصل نامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۳، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۳- پیشگاهی فرد، زهرا، (۱۳۷۹)، کردستان در مسیر مشارکت سیاسی، فصل نامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۹، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۴- پیشگاهی فرد، زهرا، (۱۳۸۰)، نگرشی ژئوپلیتیکی بر پدیده جهانی شدن، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، چاپ دوم.
- ۵- پیشگاهی فرد، زهرا، (۱۳۸۰)، انتخابات و پویای جغرافیایی آن در سیستان و بلوچستان، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شماره ۱۶۰، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۶- حاج سید جوادی، سید فرید، (۱۳۸۴)، بررسی ۸ دوره انتخابات ریاست جمهوری، روزنامه کیهان، تاریخ‌های ۲۹ و ۳۱ و ۳/۸۴.
- ۷- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی ایران، تهران، سمت، چاپ اول.
- ۸- حافظ نیا، محمدرضا و کویانی راد، مراد، (۱۳۸۳)، افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی، تهران، سمت، چاپ اول.
- ۹- روزنامه کیهان، یکشنبه ۲۹ خرداد ۱۳۸۴.
- ۱۰- لاکوست، ایو و ژیلین، بتریس، (۱۳۷۸)، عوامل و اندیشه‌ها در ژئوپلیتیک، ترجمه علی فراستی، تهران، نشر آمن، چاپ اول.
- ۱۱- مجتهدزاده، پیروز، (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، تهران، سمت، چاپ اول.
- ۱۲- مویر ریچارد، (۱۳۷۹)، درآمدی نو بر جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر، سید یحیی صفوی، تهران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، چاپ اول.
- ۱۳- وزارت کشور، سایت اطلاع رسانی وزارت کشور، ۲/۴/۸۴.
- ۱۴- وزارت کشور، نتایج آراء اولین دوره انتخابات ریاست جمهوری.
- ۱۵- وزارت کشور، نتایج آراء پنجمین دوره انتخابات ریاست جمهوری.
- ۱۶- وزارت کشور، نتایج آراء چهارمین دوره انتخابات ریاست جمهوری.
- ۱۷- وزارت کشور، نتایج آراء دومین دوره انتخابات ریاست جمهوری.
- ۱۸- وزارت کشور، نتایج آراء سومین دوره انتخابات ریاست جمهوری.
- ۱۹- وزارت کشور، نتایج آراء ششمین دوره انتخابات ریاست جمهوری.
- ۲۰- وزارت کشور، نتایج آراء هفتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری.
- ۲۱- وزارت کشور، نتایج آراء هشتمین دوره انتخابات ریاست جمهوری.